

Els maquis al Bages i el Berguedà

Un estat de la qüestió

Jordi Barcons Obradors

NIUB: 14716752

Treball Fi de Grau

Història Contemporània

Universitat de Barcelona

30-05-2013

Abstract

This is a bibliographic analysis about what has been said about the figure of the *maquis* who fought the regime in Bages and Berguedá since the end of the Spanish Civil War until the last drop of warrior, in the 1963. The show revolves around the figures of Massana and Caracremada the most important maquis and also the most charismatic. In addition, the work contains a series of reflections on topics such as the assessment was the contemporary population have of maquis or the social weight which was built around her figure over time

Keywords: Maquis, rural anarchist guerrilla, Massana, Caracremada, strength, justice, popular ideology, mythologizing, criminalization, historical memory.

Resum

Aquest és un anàlisi bibliogràfic sobre el què s'ha dit al voltant de la figura dels guerrillers que van combatre el règim a les comarques del Bages i el Berguedà des de la fi de la Guerra Civil espanyola fins a la caiguda del darrer maqui, l'any 1963. El treball gira al voltant de les figures de Massana i el Caracremada els maquis més importants de la zona i també els més carismàtics. A més, el treball conté una sèrie de reflexions al sobre temes com la valoració que feia la població contemporània dels maquis o el pes social de la seva figura al llarg del temps.

Paraules clau: Maquis, guerrilla rural anarquista, Massana, Caracremada, resistència, justícia, ideari popular, mitificació, criminalització, memòria històrica.

han escrit més pàgines sobre la teva persona que no pas per glorificar el descobridor del nou món. Tasseguro que els que viuen d'això han trobat en tu un bon filó. Pateixes, i sense dubte patiràs encara més, però tasseguro, amic meu, que passaràs a la història potser com l'enemic número u del Glorioso Caudillo, por la gracia de dios y por España.

Josep Ester a Marcel·lí Massana. 1951

Avui o demà ja sé que he de caure. Lluites com la nostra necessiten víctimes i hom no pot pensar mai en salvar la vida. Si se salva doncs bona sort. Si no, això ja s'ha de donar per descomptat. Fins ara la mort m'ha anat respectant... Però si em ve a rebre aquí o més enllà, quina importància té?+

Ramon Vila Capdevila, *Caracremada* a Federica Montseny.

Els guerrillers viuen de l'amor i de la por però si només inspiren por, ningú els dóna suport.

Yashal Kemal, escriptor rus

Vull que a mi me enterrin
Amunt, a les muntanyes altes,
Al costat d'aquell pi blanc,
Que creix sol allà al barranc.

La meva tomba vull que estigui,
Entre dues pedres escairades,
Companys meus han de ser,
Serps pintades i verds llangardaixos,

No vull que vinguin al meu enterro,
Mossens laics ni romans,
I les meves flors han de ser,
Un ramat de cards punxants.

Poema atribuït a Ramon Vila, *Caracremada*

ÍNDEX

1 . Introducció.....	pàg 2
2 . Prospecció bibliogràfica.....	pàg 3
2.1. Una visió general.....	pàg 3
2.2. L'evolució del fenomen.....	pàg 6
3 . Els casos paradigmàtics: Massana i Caracremada.....	pàg 11
3.1. Marcel·lí Massana.....	pàg 11
3.2. Ramon Vila.....	pàg 20
4 . Prospecció virtual.....	pàg 24
5 . Conclusions.....	pàg 26
6 . Bibliografia.....	pàg 28

1- Introducció

La intenció d'aquest treball no és narrar les peripècies d'un grup de guerrillers antifranquistes des del punt de vista del que s'entendria per un manual d'història convencional. Tampoc és un treball de recerca en el sentit estricte de la paraula ja que és més una tasca de recollida d'informació i de reflexió posterior. Es tracta de l'elaboració d'un estat de la qüestió, és a dir, què s'ha dit sobre aquest tema, i quan s'ha dit, en quines circumstàncies i també sota quins punts de vista. És, per tant, una feina de filtratge i anàlisi, alhora que es busca arribar a algunes conclusions al voltant de les següents preguntes: quina visió té la gent dels maquis avui en dia? És gaire diferent de la manera com els veien els seus contemporanis? Foren herois o criminals? Els maquis han estat comparats per alguns autors amb els Carrasclets de Pere Joan Barceló però per d'altres són una lacra. S'ha amagat informació al voltant de la seva història? S'ha volgut silenciar la seva lluita? I, si va ser així, s'ha fet l'esforç suficient per retornar-los-hi la memòria?

Totes aquestes preguntes intenten convertir-se en respostes al llarg del treball, per la via de l'estudi dels autors més generosos i els més controvertits sobre aquest tema. Però quin és el tema? El fenomen dels guerrillers antifranquistes és d'allò més extens en l'àmbit geogràfic, i també és susceptible de ser novel·lat, exagerat o simplement tergiversat i un dels objectius del treball és el de centrar l'anàlisi en una àrea concreta (Bages i Berguedà) per tal de buscar una major rigor, limitant la dedicació en una àrea determinada. Alhora de cotar l'espai geogràfic sobre el qual emprendre la tasca, les raons són òbvies: la proximitat i la curiositat que emana de les veus de cultura popular, que han anat alimentant l'interès sobre aquest tema al llarg dels anys, així com la polèmica que suscita l'activitat i la figura dels maquis. La seva veu ens arriba de la mà dels relats dels nostres avis, que van viure de primera mà la repercussió de les seves accions i van veure com els diferents sectors de la societat prenen partit, a favor o en contra de les seves activitats, i que, al cap i a la fi, han fet de transmissors orals d'aquell fenomen.

Cal tenir en compte doncs, que en aquest treball es tracta la guerrilla de la Catalunya rural, de caràcter proper a l'anarquisme o millor dit al cenetisme. Aquesta guerrilla, com veurem, té unes especificitats concretes dins el conjunt

de les diferents organitzacions de resistència armada que hi havia arreu d'Espanya. No és un treball sobre la guerrilla urbana de Quico Sabaté ni sobre la Invasió de la Vall d'Aran, ni tampoc al voltant de l'acció dels maquis en les terres Gironines o en altres comarques catalanes, que també van existir. Aquests últims són episodis molt rellevants del fenomen del maquis a Catalunya però aquest treball versa sobre els maquis berguedans i bagencs, d'esperit solitari i escassa efectivitat en la conquesta material i centrats en les estocades ràpides i fugaces. Al seu coltant, s'ha construït un gran imaginari popular. Aquí es tracten bàsicament les figures de Marcel·lí Massana i Ramón Vila, màxim exponents d'aquest tipus de lluita i homes d'importància cabdal en la llarga llista de noms de resistents que actuaren en aquesta àrea. Però no són els únics que ocupen les pàgines d'aquest treball, també hi ha aquells que els seguien i el relat de les accions que van emprendre. Justes o injustes. Afortunades o no.

2 È Prospecció bibliogràfica

La metodologia que s'ha seguit ha estat la del buidatge de fonts, bàsicament bibliogràfiques. Els llibres són els que ofereixen una visió més metòdica i detallada del fets, i ens permeten entreveure el punt de vista de qui ens aporta la informació. Amb tot, no hi ha gaires autors que s'hagin dedicat amb gran deteniment a la figura dels maquis, i encara menys biògrafs. Fora de Catalunya pràcticament no se'n parla del maquis catalans, i com a molt es dedica algun capítol a Massana, Sabaté o *Caracremada*, ignorant que fou Catalunya un dels territoris on la resistència a Franco fou més fervent i on els maquis es deixaren sentir amb més notorietat.

2.1. Una visió general

Si hom no sabés res sobre el tema i li vingués completament de nou, per tal de poder introduir-se en la matèria, és ben recomanable l'obra d'Ester Rodríguez *«Els Maquis»*. Aquest llibre forma part de la col·lecció vinculada al programa de ràdio de divulgació històrica *«En guàrdia!»* i pretén acostar, a un públic més ampli que l'estrictament acadèmic, la vida dels maquis, la seva formació i el desenvolupament de la seva lluita. Tot i ser de caire divulgatiu, l'autora escriu

un llibre amb reflexions interessants, que van més enllà de la simple voluntat introductòria. D'entrada fa referència a la consideració que han tingut els maquis al llarg del temps, des del moment mateix de la seva formació. Amb la intenció de **desprestigi-los** el govern contra el qual lluitaven els va considerar de moltes maneres: pistolers, bandolers, lladres... Si bé en alguns moments es van veure empesos al pillatge i havien de robar per sobreviure, eren, en essència, lluitadors pels quals la guerra civil no havia acabat. Al cap i a la fi, resistents ideològics. Homes que es negaven a rendir-se. Eren per tant, guerrillers i tenien una formació política que els permetia defensar les seves idees amb fermesa. Rodríguez situa els orígens dels maquis tan bon punt acaba la guerra i recull les primeres denominacions que s'utilitzaren des de les forces de l'Estat per definir-los. En aquesta època primerenca se'ls coneixia com a **huidos**. En català, els **hugits**, un terme que no se solia utilitzar en la llengua autòctona.

També és interessant l'apartat que dedica a l'origen del mot **maqui**, que provindria del mot italià **macchia** és a dir, terreny ampli cobert de malesa.

A part de relatar les duríssimes condicions de vida que van patir alguns maquis durant la postguerra, la terrible repressió que Franco va exercir sobre el perdedor i els camps de concentració on es van aglutinar famílies senceres, l'autora ens descriu detalls de la vida dels maquis d'allò més interessants com, per exemple, els seus hàbits (caminar de nit, evitar els camins, la seva relació de senyals amb la gent de les cases on s'allotjaven...) o l'equipament que duien amb ells, indicant fins i tot el pes total aproximat que podien tragar els maquis.

L'autora coincideix amb altres estudiosos a l'hora de **etiquetar** el moviment guerriller que ens ocupa com a **guerrilla rural anarquista**, denominació que ha fet fortuna entre la majoria d'autors. No obstant això, cal no oblidar la guerrilla urbana, i és que, en una terra tan singular com Catalunya, el món rural tancat de la muntanya i l'urbà, estaven ben clarament diferenciats i la forma de vida del guerriller era radicalment diferent en funció de si lluitava al camp o a la ciutat. Esther Rodríguez, com molts altres autors, fa una visió general dels diferents processos i etapes que va viure la lluita armada antifranquista a Catalunya, des de la invasió fallida de la Vall d'Aran fins a la completa desorganització de la guerrilla, que va resistir tan sols de la mà d'homes que no

van abandonar la lluita fàcilment, i per això van quedar aïllats del món. El cas més paradigmàtic seria el de Ramón Vila.

En general, el llibre és un homenatge als qui van perdre la guerra civil espanyola però també a tots aquells que no tenen veu. Rodríguez afirma que cal retornar-los-la, a aquells que un dia foren derrotats i, en conseqüència, condemnats a viure a l'exili de la memòria.

El primer que cal apuntar quan hom intenta endinsar-se en el tema dels maquis, és que, el guerriller català que ha fet córrer més tinta de tots és, de bon tros, el *Quico Sabaté*, per la seva proximitat en el temps i per la incidència sobre l'àrea de Barcelona, la qual cosa ha provocat que autors forans els coneguin més fàcilment que no pas aquells que van lluitar en zones més remotes. És clar que en aquest treball no ha de ser considerat un figura primordial perquè aquest se centra en les comarques centrals del Bages i el Berguedà i, més concretament en les figures de Ramon Vila *Caracremada* i Marcel·lí Massana, de qui s'ha escrit molt menys. Emperò, les accions conjuntes que tenien previst dur a terme els grups d'uns i altres, per força ens han de dur a esmentar-lo en algun moment. Sabaté va actuar a l'àrea metropolitana i als Vallesos, i per les comarques gironines¹ després d'èsser passava² a França sovint.

Com ja s'ha dit, la bibliografia espanyola pràcticament no tracta el tema català fora de Sabaté, i si ho fa, hi dedica tan sols algun apartat escadusser. Se centra molt més en àrees com les muntanyes d'Andalusia, l'àrea de Llevant o l'Alt Aragó, per posar alguns exemples.

Alfonso Domingo³, impulsor de diversos reportatges i llibres sobre els maquis espanyols, per la seva part, dedica un capítol a tractar la guerrilla urbana a Catalunya i esmenta Facerías i Sabaté. Domingo divideix la resistència armada

¹ En l'àmbit gironí, resulta especialment valuós el treball de Josep Clara *Als maquis*, que fa un exhaustiu repàs dels llocs de pas i amagatalls, les accions i els guerrillers que actuaren en aquest sector de Catalunya, entre els quals es destaca Quico Sabaté, que hi passà assíduament en el seu camí cap a França quan solia fugir després de les accions dutes a terme a l'àrea metropolitana de Barcelona o els seus encontorns.

² F. Aguado Sánchez, en el seu estudi *El Maquis en España*, analitza amb deteniment quines foren les rutes més habituals que utilitzà el Quico.

³ A. Domingo (2002). *El maquis. El canto del búho*.

a Catalunya en varis grups i fa una clara distinció entre rurals i urbans. En el primer grup hi situa els escamots de Caracremada i Massana, pel seu coneixement dels boscos i amagatalls i la seva àrea d'actuació, la Catalunya Central allunyada dels grans nuclis on l'activitat era agrària i ramadera, i pràcticament la única industrialització existent era la que resseguia els cursos del Cardener i sobretot del Llobregat, en forma de fàbriques tèxtils. També apunta que ajudaren els seus companys de les zones més urbanitzades en més d'una ocasió i que existia una coordinació esporàdica entre ambdós grups⁴. El treball d'aquest autor, com passa en la majoria de casos, se centra en l'estudi de la resistència guerrillera en el global de l'Espanya.

Domingo arriba a apuntar que personatges com Massana i Caracremada foren capaços de conformar al voltant de la seva figura, autèntiques llegendes entre la gent del territori, aspecte que si que destaquen alguns dels autors més importants en aquest camp.

2.2. L'evolució del fenomen

Josep Clara⁵, en la seva obra *Els maquis*, encara que se centra bàsicament en l'activitat i conseqüent repressió a les comarques gironines dóna una visió global del fenomen i esmenta característiques que es donaven arreu del Principat. Comença fent un repàs al marc històric que propicià la proliferació dels maquis. Clara divideix el fenomen en tres etapes, el mateix model que prenen la majoria d'autors. La primera seria la que comprèn del 1939 al 1944, on petits grups intentaven resistir a la muntanya i actuaven de manera espontània, al marge d'organitzacions polítiques o sindicals. L'encarregada de sotmetre aquests grups fou la Guàrdia Civil, que tenia permís (i recomanació) per usar els grans mitjans.

⁴ Avui en dia sabem que aquesta col·laboració mai va arribar a donar fruits perquè no es va arribar a posar en pràctica tal i com haurien volgut Massana i Sabaté, que pretenien aïllar Barcelona. Els plans no es van arribar a efectuar a gran escala.

⁵ Josep Clara Resplandis (Girona, 1949) és professor titular de Història contemporània a la Universitat de Girona i membre corresponent de la Real Academia de la Historia. Va estudiar a l'Escola Normal de Girona, al Col·legi Universitari de Girona i a la Universitat Autònoma de Barcelona, on es va llicenciar i doctorar en Filosofia i Lletres, secció Història, els anys 1976 i 1982, respectivament. Ha format part de la redacció de *Presència* i de la *Revista de Girona*. S'ha especialitzat en la història política i social del Sexenni Democràtic, la II República i el franquisme.

Amb l'intent d'invasió de la Vall d'Aran l'any 1944, s'inicia la segona etapa, més activa que la anterior i que havia de encendre la flama de la rebel·lió en la societat, cosa que finalment no es va produir. De l'actuació a gran escala, que havia fracassat, es passà als grups guerrillers de petit format, que eren més efectius i més difícils de capturar. La lluita oficial seguí fins l'any 1952, moment en què anarquistes i comunistes abandonen les armes. La esperança s'acaba quan Franco es converteix en aliat dels Estats Units. A partir de llavors i fins que caigui el darrer resistent, el procés entra en una etapa agònica en la qual els maquis es mouen de manera pràcticament individual, heroica i temerària, i es concentraran més que en lluitar, en sobreviure, exclosos d'un sistema en el qual ja no és possible que puguin retornar.

Clara exposa també les mesures repressives que dugué a terme l'Estat per tal de combatre el problema. El Tribunal Suprem i el Consell Suprem de Justícia militar es van mantenir fins el 1948. Només un any després de acabar la guerra, es va promulgar la llei de repressió de la maçoneria i el comunisme i el 1941 la de seguretat de l'Estat, que equiparava a la rebel·lió militar, manifestacions ciutadanes com escampar notícies tendencioses, participar en conferències o reunions conspiratives o interrompre vies de comunicació. El nou ordre es caracteritzava per la duresa dels càstigs, la militarització de l'ordre públic i la intervenció de la jurisdicció militar. En l'àmbit rural que és el que treballà Clara, s'esmenta que el govern civil engegà una sèrie de prohibicions per tal de caçar els guerrillers, com per exemple apagar els llums de les masies o la prohibició de circular a camp obert quan es fes fosc. Aquestes mesures servien per recordar a la població que era de la mateixa gravetat participar directament de les accions armades que encobrir-les.

També resulta indispensable analitzar l'obra de Ferran Sánchez Agustí, autor sallentí de gran trajectòria pel que fa l'estudi de aquest fenomen guerriller de casa nostra. En forma de preludi, s'ofereix en el seu llibre més reconegut⁶ abans que res, una reflexió de Josep Maria Solé i Sabater⁷. Aquest autor

⁶ Maquis a Catalunya: De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada+. Pagès Ed. Col·lecció Guimet. 1999, Lleida.

⁷ Aquest autor no presenta cap obra dedicada específicament als maquis però és un dels investigadors de la història contemporània més destacats del país i es assídua la seva presència en documentals de divulgació i en programes que tracten aquest tema al voltant de les comarques del Bages i el Berguedà. Col·laborador habitual dels

adverteix que cal entendre que els maquis han estat objecte de mitificació al llarg del temps, però que en origen, no eren ben vistos per la gent del territori, que convivia amb ells i els sofria. Si bé és evident que molts recolzaven la seva lluita, no s'ha d'oblidar que l'opinió general que es té dels maquis no és gens positiva, ja que, en realitat representaven un contratemps i una amenaça per a la població. Per molta gent del territori, encara avui en dia representen una pàgina fosca de la història. En canvi per aquella gent que no els ha viscut de prop i que sols els han conegut a través de la llegenda que se n'ha després amb posterioritat, és més fàcil que siguin considerats uns herois.

L'obra de Sánchez Agustí⁸ és de divulgació i alhora d'investigació i abraça el període històric comprès entre la fi de la guerra civil, el tràngol a què es veuen empesos els exiliats i les darreries de la resistència armada antifranquista a la Catalunya central, passant per la participació catalana a la *Resistance* francesa i l'intent de recuperar el territori perdut durant la guerra civil per mitjà de les armes.

Per tal d'introduir-nos en les circumstàncies que propiciarien l'inici de les insurreccions armades, l'autor ens aporta un retrat de la vida a la Catalunya rural, que és l'objecte d'estudi d'aquest treball. Es tracta d'un país governat en pau per la força de la por que van exercir els pertanyents al bàndol vencedor. És un país que viu en silenci, en el qual els perdedors de la guerra malviuen com poden. Molts a la presó i d'altres intentant passar desapercebuts.

Durant la primera meitat dels anys 40q el camp català patí l'efecte reiterat de les males collites, que accentuaren les penúries. Al camp hi havia més facilitat per obtenir aliments en una època negra però també la vida era més dura, ja que es treballava de sol a sol i en unes condicions francament difícils, per les ínfimes capacitats tècniques i productives de l'època. L'autor també ens fa

mitjans públics del país. Ex: *En guardia+*, Catalunya Ràdio o Televisió de Catalunya (<http://www.tv3.cat/videos/4413094>).

⁸ Ferran Sánchez Agustí (Sallent, 1951), compta amb exhaustius treballs de narració amena sobre una de les etapes més fosques i menys conegudes del primer franquisme. Ha publicat *Maquis a Catalunya+* (Pagès editors, 1999), *Maquis y Pirineus. La gran invasió, 1944-1945+* (Milenio, 2001, tres edicions) i *Espías, contrabando, maquis y evasión. La II Guerra Mundial en los Pirineos+* (Milenio, 2003), i *El maquis anarquista: De Toulouse a Barcelona por los Pirineos+* (Alfa, 2008).

notòria una perspectiva més àmplia de l'economia catalana amb una relació de salaris i preus.⁹

Però si alguna cosa són sinònim els anys 40q és de la guerra. Sánchez Agustí analitza el context bèl·lic europeu i s'atura en l'anàlisi al voltant de l'origen dels maquisards francesos, que lluitaren contra el règim de Vichy i foren claus per a la victòria aliada¹⁰. Molts republicans en participaren, alguns dels quals acabarien travessant la frontera i duent-hi la resistència armada. A més, l'autor exposa una llista de tots els noms de catalans que participaren en la *Resistance* amb una breu descripció del seu origen i activitats.

Per a l'autor, el canvi de estratègia que van prendre els maquis, no es basa tant en el fracàs de la invasió de la Vall d'Aran sinó en l'impuls per part del govern de la Llei de Repressió del Bandidatge i el Terrorisme. A partir d'aquell moment, pràcticament finalitzà la resistència armada catalana, ja que es condemnava a mort tots els caps de partida i es condemnava a cadena perpètua (com a mínim) a qualsevol dels subordinats que la integressin. Probablement el detonant que va provocar el canvi de tàctica van ser els assassinats del Bages del 1945. Es tractava de 15 homes de l'AGdC¹¹ i dos pagesos. A més, a inicis dels anys 50q el règim s'abraonà sobre els presos anarquistes i el sis de febrer de 1952, a Barcelona, en condemnà nou a mort. En quant a l'estudi de quins foren els maquis més efectius del país durant aquest període, l'autor fa referència a Sabater i Caracremada, un cop Massana s'havia retirat a França l'any 1951. A més, hi afegeix a Josep Lluís Facerías, un guerriller molt important de l'Àrea de Barcelona. De Massana se'q detallen la vida i les anècdotes així com les accions més destacades a Sant Llorenç de Morunys, Avià, Cercs, Berga, els atracaments de la Plana i el Pont de Vilomara,

⁹ 1949: en pessetes/hora: Miners, 2,12. Construcció, 2,93. Metal·lúrgia, 2,47. Indústries de la fusta, 2,53. Pessetes que equivalien a 20,483 l'any 1983. Al mercat de Manresa les gallines anaven a 30 pessetes el quilo, els conills a 15, colomins a 30 la parella, pollastres a 40q

¹⁰ La ferma ideològica, el suport popular i la vista grossa dels gendarmes convertiren els maquis en unitats de gran efectivitat. La seva espectacular actuació mantingué l'esperit de la revolta. Fins i tot quan eren deportats als camps d'extermini repartien esperances, aixecaven il·lusions entre els captius i sembraven el desànim i impotència entre l'enemic.

¹¹ Agrupació Guerrillera de Catalunya.

els assassinats de la Vila d'Alpens, els atracaments del Gall i de Cal Jaques així com els seus possibles col·laboradors i la part final de la seva activitat armada i posterior retirada. En el mateix nivell, és estudiat Francesc Sabaté i encara més Ramón Vila Caracremada¹².

El treball de Sánchez Agustí resulta especialment interessant, en la matèria que ens ocupa, ja que, a part de tractar els maquis més famosos també dona dos noms de molts lluitadors pràcticament desconeguts, que no van efectuar el paper de maquis, pròpiament dits, però, tot i quedar-se a França, són exemples ben latents de resistència. El primer és el de Josep Sala Mitjans, nascut a Cardona el 1918. De jove va viure a Sallent on era conegut amb el nom de Molino simplement pel fill del moliner ja que aquest era l'ofici del seu pare. Es guanyava bé la vida quan el van cridar a files, venent adobs, gra i farina a la placeta de l'Ajuntament. Era del UGT. Com que havia estat waterpolista i nedador li van adjudicar la tasca de constructor poliesportiu de reclutes en una escola que funcionava a Pins del Vallès i anà a impartir preparació física a Navàs i Artés entre altres pobles, fins que marxà al front on participà en els combats de Fuendetodos, Puebla de Híjar, Móra d'Ebre i Aguilón. Acabada la guerra es va estar a Argelers i després a Setfont i va ser perseguit pels alemanys a França, pel fet de pertànyer a la FTP. Aquesta organització eren els Franc-tireurs et partisans français. Rememoraven els franc-tiradors cantats per Víctor Hugo en 1870. Els organitzà el Front National, plataforma antifeixista creada el 10 de juliol de 1940 pel PCF, on destacaren molts brigadistes. L'altre nom és el de Pere Suñé Bertran (Sallent, 1916). Acabada la guerra va estar als maquis de l'Unión Nacional Española capitanejat per Rafael Gandía, Martín. També participà en la lluita contra els col·laboracionistes a França i fou empresonat diverses vegades i en varis llocs com Ripoll, Girona o Terrassa i Barcelona, abans de tornar al seu poble natal.

¹² L'autor li dedica un capítol sencer després d'analitzar el que l'autor anomena Molino el seu any, 1963.

3. Els casos paradigmàtics: Massana i Caracremada

3.1. Marcel·lí Massana

A l'història de la guerrilla antifranquista, Secundino Serrano¹³ dedica un capítol a parlar del que ell anomena «la guerrilla anarquista a Catalunya», en referència a la formació ideològica que professaven la majoria dels seus membres. Serrano descriu Marcel·lí Massana «Rancho» com un dels maquis més actius del principat, qui tindria la seva àrea d'actuació, sobretot en el curs de l'Alt Llobregat i les poblacions circumdants a Berga, amb sovintejades ràtzies en comarques com el Bages o els Vallesos i amb algun acostament a l'àrea de Barcelona, com ja esmentava Domingo. Veu a Massana com un home convençut de les seves idees però conscient de la realitat que l'envoltava i de la situació en què es trobava la lluita per la causa. A diferència d'altres integrants de la lluita armada com Caracremada, va saber retirar-se del combat abans de ser abatut per les bales, retirada accelerada, en part, pels seus problemes de salut.

En el llibre s'esmenta que els seus principals objectius eren les torres de conducció elèctrica però també és sabut que duia a terme altres accions com el guiatge a través de la frontera. Massana mai va ser partidari de la violència, només com a últim recurs. Els maquis de l'època eren ben conscients que la seva causa no podria progressar mitjançant la mort, per exemple, de guàrdies civils. El sistema tenia ben engraiat el mecanisme per substituir-los, i no sols això, quan un guàrdia civil moria a mans dels maquis calia esperar una resposta per part de l'Estat i una major repressió, sinó no podia ser contra els maquis, contra la gent que hi tenia relació directa. En el terreny ideològic, Massana reconegué sempre que Ramon Vila havia estat un referent per a ell, no només alhora de desenvolupar una ideologia política sinó en la manera d'actuar que tenia. El considerava el millor i més íntegre dels maquis catalans i no es veia amb cor de fer-li un sol retret, malgrat les dificultats que havien sofert tots dos junts. Amb tot, Massana denunciava que, dins l'òmbit en què

¹³ Historiador espanyol, Secundino Serrano es especialista en la lluita de guerrilles antifranquistes i ha publicat varis llibres d'assaig sobre el maquis i altres moviments, essent un col·laborador de mitjans com *El País*, *Diario 16* o *Índice*.

havien caigut els maquis Caracremada era, en relació a la seva vàlua, dens dubte el més silenciats de tots ells.

Dolors Marín tracta també molt de prop la figura de Massana i se centra en el caràcter de les seves accions. Ja de petit es coneix que Massana tenia un caràcter rebel¹⁴ i que les experiències que visqué de petit no l'ajudaren pas a canviar-lo. L'autora recull el testimoni de Joan Busquets¹⁵, integrant dels grups de Massana i Caracremada qui, després de deixar la lluita, es va dedicar a recopilar la memòria dels maquis i a reivindicar la seva lluita. Busquets explica com els fons per a finançar la guerrilla sortien dels robatoris als rics o dels segrestos. En concret Massana i el seu grup en van dur a terme dos especialment valuosos, dels quals en van extreure 100.000 pessetes de cada un. Aquests segrestos es van produir a la mateixa comarca del berguedà i tenien com a objectiu els industrials rics pro-franquistes.

També eren habituals els furs¹⁶ a turistes rics.

Marín esmenta que Massana era un personatge estimat a la comarca, tant per les seves actuacions carismàtiques¹⁷ com pel seu caràcter alegre i lleial amb els qui l'ajudaven, ja que sempre pagava les seves estances als masos i era respectat pels pagesos de la zona. Vindria a representar el paradigma de bandoler bo entre els pobletans de l'Alt Berguedà pel seu caràcter humà i alegre. Per contra l'autora també treu a la llum les represàlies que sofrien les famílies dels maquis. En el cas de Massana, dos oncles seus van ser perseguits: Constantí i Oriol Guitó.

Josep Clara, biògraf de Marcel·lí Massana i Ramon Vila, és l'autor que més ha aprofundit en la vida personal dels grans maquis de la Catalunya Central, juntament amb Josep Ma Reguant¹⁸.

¹⁴ Reguant, en la seva biografia de Massana.

¹⁵ Conegut com "el senzill". Entrevistat a Vilada, localitat prop de Berga, el 2001.

¹⁶ Especialment cèlebres foren els atacs a les esglésies, on Massana passà el barret entre els assistents perquè col·laboressin amb la causa.

¹⁷ Probablement l'acció més recordada de Massana és la del carajillo que va pagar a un guàrdia civil al bar Colon de Berga sense que aquest se'n donés.

¹⁸ Polític i escriptor, va començar la seva carrera a Unió democràtica de Catalunya però abandonà el partit i es féu dirigent de la CNT els anys 1976-77. De la mà de Àngel Colom va introduir-se a ERC i va fer-hi carrera però se'n desvinculà per dedicar-se a la

En el seu llibre *Marcel·lí Massana, l'home més buscat. Un mite de la guerrilla anarquista*¹⁹ l'autor fa una comparació entre aquestes dues figures, apuntant que «Caracremada» i Massana foren homes de generacions successives, que coincidiren en l'espai i el temps però que tenien maneres d'actuar i de pensar diferents. Massana, més racional, tocant de peus a terra més que no pas Ramón Vila, que lluitava no només contra el franquisme, sinó que també semblava lluitar contra el món, un estil de vida que no li va permetre reincorporar-se a la societat i que el va obligar a presentar batalla fins a les darreres conseqüències.

Clara apunta que la seva obra és una actualització de la biografia de Massana de 1979 de Josep Ma. Reguant, que és pràcticament un recull oral directe del guerriller retirat a Occitània. El llibre de Josep Clara té la intenció de revisar la llegenda i el mite format al llarg dels anys sobre el personatge, i vol desfer les exageracions que puguin recaure sobre seu. Algunes de les fons especials de què s'ha servit l'autor són els arxius del Tribunal Militar Territorial Tercer, el de l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam i el fons documental de Josep Ester, fill il·lustre de Berga que va estar vinculat a la lluita contra el nazisme i que es cartejava amb Massana.

Josep Clara presenta Marcel·lí Massana com un home de dues cares, per una banda, la del combatent, d'idees fixes, forjades per una infància i adolescència gens fàcils, enfortides per l'esclat de la guerra durant la seva joventut. Unes idees que amb el temps, fins i tots es radicalitzarien, davant les injustícies que presencià en alguns llocs on treballà i on veié com els obrers eren explotats. L'altra cara és la del Massana humà, l'amant de la bona vida, de les dones i els tiberis, la d'un home que agraià la bona companyia i les bromes amb els amics. Si bé es cert que tingué molts amics, també va haver de lluitar i estar sempre a l'aguait, vivint en un ambient hostil, ple de persones reticents a llurs activitats. Tenia doncs, l'enemic també a casa. L'anecdotari al voltant de la figura de Marcel·lí Massana és extens i famós, poetes i músics n'han elevat les gestes fins al punt que mai sabrem ben bé quin és el grau de certesa de les mateixes.

política local, a l'Ajuntament de Palafrugell. Els seus estudis van aixecar una gran polèmica i també el seu recorregut per la política catalana.

¹⁹ Editor: Rafael Dalmau. Barcelona, 2005.

Les més famoses, aquelles en què Massana demanava foc als guàrdies civils sense ser reconegut o els deixava les consumicions pagades al bar.

Clara reflexiona amb deteniment al voltant de la comarca del berguedà, que va veure néixer Massana i Vila. Una terra dura i abrupte, l'habitat adient perquè hi proliferin les lluites obreres.

L'autor comença fent referència als orígens geogràfics del protagonista per part paterna i materna. La família del pare era de Fígols i Berga, per bé que el pare era de Gironella. La mare era de Sant Feliu de Lluelles, municipi de Montmajor, a la mateixa comarca. Clara corregeix Reguant en el punt en què aquest últim tracta la mort del pare, que atribueix a un accident laboral. Clara diu que va morir per culpa d'una miocarditis crònica.

Després de la desaparició dels seus progenitors fou acollit per una familiar i posteriorment pel seu oncle patern, Joan Massana, capellà a Solsona qui li donà una bona educació. La cultura de Massana sembla evident en les cartes que va escriure encara que no va anar a estudiar al seminari com hauria volgut el seu tiet. Des de ben petit es va veure que sentia un gran desinterès pels temes religiosos. Clara ens fa notar que Massana patí una infància grisa, plena de prohibicions i imposicions, la qual cosa ajudà a forjar el seu caràcter rebel. La monotonia d'aquesta infància trista es veié trencada pels estius a Berga, on va viure els moments de més felicitat. Ja entrant a l'adolescència va anar a viure a Sallent, a casa dels seus oncles, on va començar a guanyar-se la vida com a aprenent de semolet. Clara apunta que alguns autors han apuntat que seria en aquesta època quan es començaria a vincular a organitzacions sindicals, fins i tot participant en les revoltes de les mines de Fígols, però creu que això és impossible perquè era massa jove quan es van produir. L'autor relata els anys de joventut amb detall, des de la seva etapa com a obrer en el sector del tèxtil fins a l'esclat de la guerra, quan es va integrar en la columna "Tierra y Libertad". En el moment de afiliar-se a la CNT, Clara creu que ho féu no tant per qüestions ideològiques sinó pel fet que era el sindicat més estès en aquell moment en aquella part de Catalunya i a tot el territori en general.

Les peripècies de la guerra el portaren a dur metralla al pit fins que va ingressar a la presó Model de Barcelona, on li van curar. A la presó hi va passar una època d'allò més negra per les condicions del lloc i el tracte rebut.

Clara analitza el periple legal que va fer possible que Massana fos alliberat i explica quina fou la seva vida un cop de nou a les muntanyes del Berguedà. No fou gens fàcil acoblar-se de nou a la societat i va haver de treballar en feines molt dures. Quan va ser cridat a files és quan es va iniciar la seva vida com a clandestí. Va viure a Berga un temps i després va anar a fer de mossos a Avià. A partir de llavors faria de llenyataire a Organyà, feina que li va permetre de fer els primers contactes amb gent de l'altre cantó de la frontera.

Clara explica com va passar Massana de contrabandista a assaltador de masies i detalla cadascun dels cops que dugué a terme per la comarca. Relata com membres de la CNT exiliats a França li proporcionaren armes i el posaren en contacte amb homes disposats a iniciar aquest nou tipus de lluita. L'any 1946, després d'haver volat algunes torretes de conducció elèctrica, Massana es convertí en lluitador regular antifranquista amb el suport de la CNT coordinada des de Toulouse. Alguns dels cops més famosos són els de les mines de Lignit i Lignitos de Serchs i de masies com la de Cal Teuler o Sant Corneli. Durant la dècada dels anys 40 la activitat i el rendiment que se n'obtenia anaren en augment, per bé que no tots els cops van acabar bé. Clara situa el zenit de les operacions el 1949, en l'atracament a la masia d'Hostalet, de les Llosses i, en relació a aquesta època, aporta mapes que ens ajuden a situar-nos en l'espai i veure en quins punts tingueren lloc els segrestos, atracaments i sabotatges que van perpetrar Massana i els seus companys, així com les rutes que prenién més sovint.

Igualment valuosos són els informes oficials de l'Estat de què es nodreix l'autor per detallar els atracaments i els encontres amb la policia que van tenir els guerrillers on es plasmen els testimonis de la gent de les cases afectades.

Aquesta biografia de Marcel·lí Massana no vol ser un homenatge al guerriller però sí a les víctimes col·laterals del seu conflicte amb l'Estat, és a dir, Josep Clara aprofundeix en el sofriment dels qui el van ajudar o en van ser col·laboradors. És a partir de 1949, quan comencen les detencions i els interrogatoris d'extrema duresa que l'Estat practicà sobre qualsevol que fos sospitós d'ajudar o encobrir guerrillers. A més, es repetiren els assassinats emparats en la Llei de Fugues, que el règim recuperà de l'època del pistolisme.

Amb la seva gent cada vegada més collada i amb l'augment de les forces estatals a la zona, les accions de Marcel·lí Massana se centraren cada cop més a l'altre cantó de la frontera. Fou en una de aquestes accions quan fou detingut i començà la seva odissea contra la justícia francesa, la qual ell anomenava. Havent guanyat la seva llibertat als tribunals, però, fou condemnat a haver-se de moure amb restriccions de tota mena pel territori francès. Començaven així uns anys que li passarien una gran factura moral i que el desencoratjarien, fins al punt de desmoralitzar-lo de cara a reprendre la lluita armada. Va passar per feines dures, vivint en condicions miserables, veient com, malgrat tot l'esforç que havia dedicat a lluitar contra el privilegi i l'explotació, el món seguia fent el seu curs, aliè a la seva lluita.

L'autor assegura, en aquest punt, quan Massana començava a remuntar econòmicament després del seu pas per les mines de Leucamp, casat i instal·lat a París, que alguns guerrillers com el mateix Caracremada van intentar persuadir-lo que tornés a llur activitat armada, però ell s'hi negà, conscient ara que el que volia era una vida més descansada.

Clara també explica que Massana retornà a Berga, de manera puntual, tan bon punt va tenir prou diners per comprar-se un cotxe i que sempre es va enyorar de la seva terra.

A la cloenda del llibre, Clara, biògraf també de Ramón Vila, no es pot estar de fer una comparació entre ambdós. D'en Caracremada diu que fou un lluitador innat, obsessionat en causar danys materials al règim i primitiu en molts aspectes. Massana, més estratègia, més culte i en definitiva, més intel·ligent, es preocupà de dur a terme un altre tipus de cops, que, en general comportaren beneficis econòmics importants a l'organització a la qual pertanyia.

Si bé es cert que Massana fou un home molt afí a l'organització cenetista, ho va ser principalment durant els seus anys de resistència armada a l'Alt Llobregat. Ja hem dit que els anys a França el desenganyaren de les idees amb què tant ferventment havia cregut i, per bé que mai va deixar de llegir el periòdic confederat, va copsar que a França no se li tenia prou en compte en el si de l'organització i se'n desvinculà a mesura que van anar passant els anys.

La guerrilla de Massana fou exclusivament rural. Clara retreu a Reguant que afirmi que les grans obsessions de Massana eren les torretes elèctriques i els Guàrdies Civils ja que cap de aquests elements foren fixacions especials per ell.

A les torretes sols s'hi dedicà en primera instància i, pel que fa la policia, sempre va ser prudent en aquest sentit i mai hi va buscar l'enfrontament directe. Com a alternativa, Clara proposa l'anticlericalisme com un dels motors principals del rancor vers l'Estat que desenvolupà Massana, fruit, com ja hem comentat, de la infància que tingué. Aquest punt ha alimentat la llegenda que durant els anys convulsos anteriors a la guerra, Massana participà activament en la crema dels béns eclesiàstics de Berga. No hi ha proves que això passés per bé que Clara recull unes declaracions on ell confessa que les mirà amb simpatia.

Una altra de les característiques de Massana és que es va retirar de la lluita armada relativament d'hora. A diferència d'altres grans guerrillers com Sabaté o Vila Capdevila no va morir en combat. Va saber retirar-se a temps tot i que la seva integració a la societat mai fou completa.

Per a l'autor, Marcel·lí Massana encarna la imatge de bandoler social en la figura de l'expropiador, l'atracador de masies. Reconeix, no obstant això, que probablement la imatge de lladre noble²⁰ que li ha recaigut sigui exagerada, ja que un guerriller, el que intenta bàsicament és sobreviure, i, en el cas de Massana, destinar els diners a la lluita, a través de l'organització política.

Per acabar, esmentar que Clara aporta un apèndix documental on hi figuren, entre altres, la partida de naixement del protagonista i dues versions del famós segrest de Can Flaquer, així com la resolució del tribunal de Toulouse en relació a l'afar de llur extradició a Espanya, que el govern de Franco va demanar però que fou denegada.

Abans de Josep Clara, l'estudiós més important de la vida de Marcel·lí Massana va ser Josep Maria Reguant, un metge sallentí que en la seva obra *Marcel·lí Massana: terrorisme o resistència?* Recull no només la seva biografia sinó que relata una entrevista feta al mateix protagonista, quan aquest ja vivia retirat a Occitània.

El pròleg de llibre va a càrrec d'Eduardo Pons Prades, qui reflexiona sobre la base ideològica del guerriller, que sempre, malgrat els alts i baixos que va patir durant la vida i les diferents influències polítiques i vitals que va rebre dels que

²⁰ Definició utilitzada per E. Hobsbawm que s'utilitza per parlar dels lladres d'àmbit rural que roben els rics per donar-ho als pobres.

va viure i veure sempre va tenir un principi clar. El món i la seva història es resumeixen sempre en una lluita dels privilegiats envers els qui no tenen res, els desafavorits, i aquests sempre van ser els del seu bàndol, per damunt de fronteres i lleis. Reguant recull el que Clara també afirma, que Massana fou el darrer lluitador romàntic. L'últim que va defensar amb tota la força de què va ser capaç, uns ideals que anaven morint a mesura que passaven els anys i ell mateix se'n anava fent gran. Fou un estrateg que no es va formar en cap escola militar, un lluitador que, en vida, no va rebre sou ni reconeixement. Reguant també s'atreveix a afirmar que la lluita de la guerrilla a Catalunya fou un reflex social, un signe evident que amplis estadis de la població catalana es resistien a acceptar la derrota i la imposició militar i legal del nou règim. És cert que moltes persones van ajudar Massana i els seus companys i molts d'altres veien les seves accions amb simpatia. Fins van ajudar a conformar la llegenda que ens ha arribat fins als nostres dies. Ara bé, és agosarat afirmar que Massana fos un símbol del poble sinó més aviat, una conseqüència lògica de la repressió sobre la població, que ell va combatre en forma de cap visible d'un grup d'hommes que va lluitar contra el règim. Un govern que causava un descontentament general evident entre la població rural que patia les conseqüències de la misèria derivada de la guerra.

Durant l'entrevista, Massana respon a preguntes com és ara els motius pels quals es va involucrar en la guerrilla, i reconeix que entenia que la situació era irreversible, quan va agafar les armes i que l'esperança que la població es revoltés no era una possibilitat real. Davant la pregunta de si van intentar accions combinades amb la guerrilla urbana, Massana respon que amb Sabaté tenien pensat aïllar Barcelona i deixar-la sense comunicacions, però que tot plegat no va fructificar per l'atracament fallit a les mines de Fígols.

De l'entrevista se'n desprenen temes com la relació entre companys, el lideratge assumit i prudent que sempre va brandar Massana i l'opinió vers altres guerrillers. A Quico Sabaté el considerarà un "home d'acció extraordinari", de Facérias diu simplement que no en pot opinar i Ramón Vila és el qui se'n dóna més elogis: "un combatent íntegre i el millor de tots nosaltres. Encarnava a la perfecció els valors que jo havia entès a la CNT."

En aquesta entrevista també reflexiona sobre el paper de la CNT al llarg dels anys i creu que molts antics líders tenien certament el do de la paraula però que ell mai va creure que aquest fos necessari per ésser un bon militant sinó que el que calia era ésser conscient de les pròpies limitacions i posar l'esforç en benefici de la col·lectivitat.

Reconeix que la topada amb la gendarmeria francesa que li va suposar el desterrament, li va salvar la vida, per bé que no pot evitar enyorar-se de la seva Catalunya. Sens dubte, però, creu que l'haurien %caçat+ com a Ramón Vila. Dubta de la jove democràcia espanyola i del futur de la CNT i reivindica la seva lluita, per bé que creu que fou modesta, i afirma que si hagués pogut fer més per la causa ho hauria fet, i amb més força.

Inevitablement, Clara degué prendre com a referència per a la seva biografia, la de Reguant perquè són molt semblants, idèntiques en molts punts, per bé que, com ja hem vist, Clara es permet de corregir el seu antecessor en alguns punts. Reguant, a part d'explicar la vida de Massana, fa un seguit de consideracions generals d'allò més útils per entendre com actuaven els guerrillers a casa nostra: *La guerrilla de Massana tenia una estratègia basada en l'aplicació i anàlisi del sentit comú, tant propi com de l'enemic deduït a base d'experiència. Això es combinava amb un sentiment agut de la realitat immediata i del coneixement intuïtiu.(...) La prudència en la preparació de l'acte, la sigilositat a l'hora d'acostar-se a l'objectiu i la sorpresa de l'acció, els garantia un bon tant per cent d'èxit. A més, l'agilitat en el desplaçament i el coneixement del terreny els feia pràcticament il·localitzables. Bons caminadors i soferts, tots eren fills de l'Alt Berguedà.*

Reguant denuncia la desinformació a què el règim franquista va sotmetre la població espanyola en el tema de la guerrilla i no només això, considera que durant la transició no es va fer prou per trencar-lo, aquest silenci. Amb tot, Reguant és evidentment més partidari de considerar Massana com un resistent i mai el veu com un terrorista, potser si com un combatent un tant irracional però, al capdavall, entén que és home que va iniciar una lluita justificable contra allò que creia injust.

3.2. Ramon Vila

Antonio Téllez Solà, en el seu llibre *Sabaté. Guerrilla urbana en Espanya*, dedica l'últim capítol a Ramon Vila. Comença fent una descripció física del personatge *hombre de hercúlea fuerza* i passa pels episodis de la seva joventut que el van transformar en un home d'acció i de fortes conviccions ideològiques. Esmenta que Ramon Vila era un home de guerra molt abans que esclatés el conflicte del 1936, ho havia demostrat a les vagues de miners de Fígols, don n'havia sortit arrestat al calabós i també durant la seva militància a la CNT. Per si això no fos poc, Téllez repassa la vida de Caracremada a la resistència francesa on resultà clau per la seva habilitat en el maneig d'explosius. Téllez tracta el tema des d'un punt de vista amistós, la seva òptica simpatitza amb les postures ideològiques de Ramón Vila, i admira la seva determinació caràcter llibertari, no només de pensament sinó també vers la gent i el món. De fet, Téllez fou part activa en la resistència guerrillera antifranquista i un dels participants en la invasió de la Vall d'Aran.

Dolors Marín, vindria a esmenar aquesta darrera circumstància ja que fa un repàs exhaustiu de la vida i obra de Ramon Vila, en el seu llibre *Glandestinos*. Comença pels sobrenoms. Alguns li deien *el jabalí* per la seva força. El guerriller dit *el maño*, entrevistat l'any 2000, explica que molts l'anomenaven *pasoslargos*, per la facilitat que tenia per conèixer els camins i sobretot pel ritme en què caminava per la muntanya quan feia de guia o quan estava en marxa. És descrit com un home de gran condició física i alimentació frugal, que podia passar molts dies sol a la muntanya i no necessitava gaires queviures per anar passant puig que estava capacitat de servir-se d'arrels i altres aliments que la naturalesa li proporcionava per tal d'aguantar setmanes senceres a la intempèrie, a qual cosa no feia més que dificultar la seva captura. Treballant a les colònies tèxtils es va començar a interessar per les idees de la CNT. Va fer diversos oficis alguns relacionats amb el món de la construcció i a la guerra va lluitar en la Brigada mixta *Tierra y libertad*. Un cop acabada la guerra, va poder passar a França, on col·laborà activament amb la resistència anti-nazi, front on acabà essent una figura primordial. Gràcies a Dolors Marín tenim el testimoni d'un dels homes que més vegades va acompanyar Ramón Vila durant les seves marxes i les accions. Es tracta de Ramón Casals,

berguedà, que descriu les penes que passaven durant algunes de les travessies més dures. Dolors Marín s'atura amb deteniment sobre el tema que sens dubte és més conegut de Caracremada, la seva mort²¹.

A l'igual que en la figura de Marcel·lí Massana, Josep Clara féu també un repàs exhaustiu de la vida del *Caracremada*. En la seva biografia, actualitzada l'any 2002, l'autor gironí en destaca, en primer lloc, la seva condició de berguedà, així com l'origen dels seus pares Ramon i Carme, ambdós naturals del municipi de Guixers, al Solsonès. Els avis materns eren de Castellar del Riu i Sisquer, i els paterns de la Coma i Llinars de l'Aiguadora. Tots aquests pobles, a cavall del Berguedà i el Solsonès, són molt pròxims entre si i abraçaven un territori abrupte, on les condicions de vida eren molt dures a principis de segle.

Tot i haver de ajudar la família en les feines del camp, va aprofitar el poc temps que va tenir per aprendre a llegir i escriure. Diversos autors han declarat que l'origen del mot "Caracremada" li ve de les cremades que se li van produir en caure-li un llamp a la seva mare, quan tots dos es refugiaven d'una tempesta sota un arbre²² però el més probable és que se les fes quan es va cremar la casa de Peguera on havien nascut. Després d'aquest incident la família hauria anat a viure a Castellar del Riu, on la seva mare moriria.

El caràcter rebel de Ramon Vila es va manifestar ja des de ben jove. Clara recull que quan anava a visitar la seva germana a Berga²³ s'escapava de casa els seus oncles abans que aquests comencessin a dir el rosari, deixant ben clar que allò de la doctrina religiosa no anava amb ell.

Les primeres feines que va fer Vila foren obrer en fàbriques de la comarca, a Puig-Reig i a la central tèrmica de Cercs. Per a Clara, la militància en la lluita obrera comença amb l'entrada a les mines de Fígols. En aquella època ja s'havia proclamat la 2a República però en aquella regió feréstega no ho

²¹ En relació a la fi de Caracremada, també el testimoni de Téllez resulta il·lustratiu ja que aquest descriu tota la indumentària que portava Ramon Vila en el moment en què fou mort. Literalment, esmenta que el guerriller portava "la casa al damunt" amb utensilis per cuinar, eines per dur a terme les seves accions i fins un recull dels diners que portava a la cartera.

²² Aquesta indicació podria ser perfectament errònia, ja que altres autors com Sánchez Agustí, declaren que el llamp entrà per la xemeneia de la casa on vivien. Clara també corrobora que les cremades de Ramón Vila es van produir quan es va cremar la casa de Peguera, i no amb la caiguda del llamp.

²³ Amb la mort de la mare, els dos germans es separen. Ramón es queda a viure amb el pare i la Carme se'n va a viure a casa dels oncles, a Berga.

semblava pas. La vida transcorria regentada pels mateixos. Els vells rols encara estaven fortament instal·lats, com en el temps del caciquisme ferotge. Per tant, les injustícies que assolaven els jornalers i els humils no havien resolt. Tot plegat esclataria en el que es coneix com a Successos o Rebel·lió de Fígols, el gener de 1932. Clara recull el testimoni d'un berguedà de nom Ramon Casals que assegura que Ramon Vila es va començar a interessar fortament per les idees anarquistes i va començar a prendre consciència de la importància de l'acció política de la mà de l'activista asturià Salvador Robles²⁴. Ramon Vila fou doncs, un dels principals dirigents de la insurrecció i anà al davant d'un dels grups armats la qual cosa li costà ingressar a la presó de Manresa. En sortir de la presó va passar un temps a Barcelona tot i que aquesta època de la seva vida és força desconeguda i podria haver-se estat també un temps a Berga, a casa de la seva germana. Després d'aquest període perpetrà un parell de atracaments a Castelló que no van sortir bé, i així arribem a la seva reclusió a la presó de València de Sant Miquel dels Reis, on se'n estaria fins a l'inici de la Guerra Civil.

Com altres autors fan constar, el *Caracremada* lluità a la polèmica Columna de Ferro i a la 153 brigada mixta, on hi havia molts bagencs i berguedans. Perduda la guerra, com tants d'altres, fou internat en un dels camps de concentració del sud de França, concretament al de Sant Cebrià. Des d'allà passà a la clandestinitat al cap de poc temps. La feina que exercí des d'aquell moment va ser, majoritàriament, la de fer de guia per aquells que volien passar a França. La policia lenxampà sense documentació i va anar a parar a la presó de Perpinyà. Un cop allà, mentre es temia el pitjor, els alemanys li proposaren de treballar a les mines de bauxita de Bedarius, probablement per aprofitar llur exuberància física, i si va estar fins el 1944, moment en què s'incorpora a la *Resistance*.

Com a maqui dins la frontera espanyola, va actuar molt sovint com a guia d'altres grups de guerrillers com el de Quico Sabaté. La seva lluita va estar relacionada sempre amb la d'altres guerrillers dels quals no era el cap visible. Al llarg dels anys 40 va dur a terme un gran nombre d'accions a Banyoles i en altres indrets aïllats de les comarques gironines però sobretot al Berguedà i ala

²⁴ Aquest personatge s'havia instal·lat a Catalunya durant la dictadura de Primo de Rivera i fou un dels principals promotors de la revolta del 32

banda nord del Bages. Clara descriu tots aquests cops i analitza també la seva reclusió curta a la presó de Perpinyà. També fa incís en l'any més actiu del *Caracremada* que fou el 1949 i del qual se'n narren tots els triomfs i també totes les dificultats, que no foren poques. Al llarg dels anys 50 la retirada de molts dels guerrillers amb qui havia compartit hores de camí i combat el feren tornar més recelós, en general i s'accentuà el seu individualisme. Els recursos de què disposava foren cada cop més escassos i la pressió de l'Estat, major. De aquesta manera, cada vegada més se centrà en la lluita en solitari sobre les torres de conducció elèctrica o els sabotatges sobre conductes d'aigua en fàbriques. Per acabar Clara apunta que és deplorable que Ramon Vila escollís aquesta vida un cop acabada la 2a Guerra Mundial, moment en el qual s'hauria pogut retirar còmodament a França i ser condecorat per les autoritats. Fou un home especial en molts sentits, fins i tot alhora de ser considerat pels enemics ja que el *Caracremada* era un tipus de guerriller poc convencional ja que no buscava res material, al contrari que Massana o Sabaté²⁵, ni s'arriscava massa a perpetrar atracaments, vivia amb molt poca cosa, fou un home extraordinàriament soferit, i li interessava molt més crear contratemps al règim que no pas extreure un benefici personal de les seves accions.

Clara repeteix en aquesta obra, com en la biografia de Massana l'apartat de l'apèndix documental, que ens aporta, entre d'altres coses, l'acta de naixement, la declaració de l'agressió de Cal Tosa²⁶, la sentència de la causa 1383-IV-53²⁷, la sentència del consell de guerra, dictada l'any 1962 contra Pedro Antonio Sánchez Martínez, col·laborador de Ramon Vila, una relació del que portava a sobre en el moment en què fou abatut per la Guàrdia civil, el resultat de l'autòpsia, una necrològica publicada a *Le Combat Syndicaliste* el 22 d'agost

²⁵ Aquests, segurament tenien una percepció oposada a la de Ramon Vila sobre el que eren els objectius de la lluita en si, ja que consideraven que el combat col·lectiu era l'expressió de la solidaritat de tots i que seria per mitjà del sacrifici conjunt que s'aconseguirien els objectius. *Caracremada* en canvi, va prioritzar la lluita individual, possiblement també perquè els seus coneixements sobre el medi i el territori li ho permetien i no havia de dependre de ningú.

²⁶ Es tracta d'un comunicat emès per la CNT manifestant que ells no tingueren res a veure amb el succés i que qui s'havia de culpar eren els franquistes.

²⁷ Contra els col·laboradors de la guerrilla al Berguedà i el Bages, dictada el 13 de desembre de 1955 i aprovada pel Capità General el 5 de març de 1956.

de 1963²⁸ i els elogis i testimonis d'èpica seus, entre els quals Federica Montseny o Joan Busquets.

4 È Prospecció virtual

En el moment actual és impossible elaborar un estat de la qüestió sense tenir en compte els articles publicats a internet sobre el tema. La millor revista en aquest temes és la de l'Erol, publicació berguedana que dedicà un número als maquis²⁹ del berguedà però hi ha altres articles que poden servir per donar una primera aproximació al tema o oferir-ne una visió general, com també ho fa la revista *Cadí/Pedraforca*³⁰ que impulsà un número de la mateixa naturalesa.

En el cas dels articles aïllats, un nom imprescindible és el de Ricard Vargas que repassa tot el moviment des de la fi de la guerra civil fins a la mort de Ramón Vila³¹. Un altre estudiós que aporta una visió general, aquesta vegada potser més ideològica és David Oliver³² que analitza les condicions de vida dels guerrillers així com la seva estratègia alhora de combatre. Finalment, aborda la qüestió de la memòria històrica, preguntant-se si han estat prou reconeguts i la manera com han estat descrits per les generacions que els han succeït. En aquesta mateixa línia, la de la denúncia del dèficit d'investigació al voltant del tema dels maquis, trobem dos articles més. El primer³³ de Francisco Moreno es titula precisament així i el segon³⁴, de Marc March Mayo, també denuncia la desconeixença a què han estat relegats.

En el cas específic del Bages, a part dels articles de l'Erol, trobem aquest de Jordi Planes de gran valor³⁵.

En el cas del portals especialitzats, resulta especialment interessant la pàgina del Centre d'Estudis Pedro Flores, on es treballa amb biografies de Marcel·lí

²⁸ Per Calixto Baluernes i Salat.

²⁹ <http://www.raco.cat/index.php/Erol/issue/view/13418/showToc>

³⁰ http://www.editorialgavarres.cat/index.php?option=com_redshop&view=product&pid=45&Itemid=14

³¹ http://www.lagavillaverde.org/centro_de_documentacion/maquis_catalunya/maquis_catalunya.pdf

³² <http://www.raco.cat/index.php/Millars/article/view/260101/347284>

³³ <http://www.raco.cat/index.php/Ebre/article/view/39468/39342>

³⁴ <http://www.raco.cat/index.php/CEP/article/view/18182/18023>

³⁵ <http://www.raco.cat/index.php/Dovella/article/view/20029/19869>

Massana³⁶. Una altre dels portals més significatius en l'estudi dels maquis a casa nostra és el www.bllibertari.org³⁷ portal d'ideologia propera a la dels maquis que se centra en les comarques del Bages i el Berguedà. Com a notícia més recent hi trobem una entrevista a l'ex-maqui Joan Busquets, que a part de concedir entrevistes fa xerrades pel territori català per divulgar la memòria dels maquis. Aquest portal, però, no és l'únic on Joan ha concedit entrevistes. En aquets sentit cal destacar www.encontra.cat³⁸.

Possiblement el portal més ben actualitzat i que dóna més informació sobre el tema és el www.territorimaquis.cat³⁹. No només explica l'origen i el context en el qual van sorgir sinó que, com fa Clara, divideix la lluita en tres fases i fa un repàs a la manera d'actuar que tenien. A més, se centra en quatre figures cabdals: Marcellí Massana, Ramon Vila www.caracremada.cat, Josep Lluís Facerías i Francesc Sabaté. També ofereix una guia dels llocs més concorreguts pels maquis en aquestes comarques i informació sobre el museu de Castellnou de Bages.

Resulta de gran importància el fons documental que ofereix, amb un recull bibliogràfic generós de llibres i articles, publicacions periòdiques, pàgines web i àudios. També hi ha una relació de la filmografia que ha generat el tema, tant en pel·lícules com en documentals. A més, la pàgina ofereix informació sobre activitats de lleure i divulgació que es fan a la comarca en relació als maquis, com ara excursions particulars o activitats per a escoles.

Tampoc hem d'oblidar les ressenyes dels llibres i els resums de treballs acadèmics que es troben a la xarxa, que ens ajuden a completar la informació que ens dona la bibliografia i són útils alhora de reconèixer característiques generals en casos concrets. En aquest sentit, són destacables el resum de Emma Herrador Montoliu⁴⁰, periodista que fa ressenya del llibre [La tormenta que passa i se repliega](http://www.la-tormenta-que-passa-i-se-repliega.com) de Irene Abad i José Antonio Angulo. Igualment interessant és el Treball de Recerca⁴¹ de Marta Gómez i Glòria Sarri, que tracta el tema al municipi de Sant Mateu de Bages.

³⁶ <http://centrestudispedroflores.blogspot.com/2011/04/biografia-del-maqui-marcelli-massana-i.html>

³⁷ <http://www.bllibertari.org/2010/09>

³⁸ <http://blocs.mesvilaweb.cat/node/view/id/205976>

³⁹ <http://www.territorimaquis.cat/>

⁴⁰ <http://www.raco.cat/index.php/Ripacurtia/article/viewArticle/28760/0>

⁴¹ <http://www.raco.cat/index.php/Dovella/article/view/144546/298727>

4 È Conclusions

La primera conclusió a la qual podem arribar és que els maquis han estat idealitzats, per una bona part de la societat, però que els qui els van viure els veien més aviat com un perill. De la gent que hi convivia no hi havia de totes classes, des dels que els ajudaven directament i feien gairebé de enllaç fins als qui els hi tancaven la porta, desafiant-los o els qui directament, pretenien denunciar-los, però la majoria van optar per deixar a passar els anys en silenci, cansats del vessament de sang. Per tant, la mitificació de la seva lluita no ens ha de fer perdre de vista que eren homes que vivien en guerra, i que, per tant, no eren un element còmode per a ningú, encara que avui dia, des de la distància, ens pugui semblar que la seva lluita estava recolzada des de molts fronts i que l'única cosa que havien de fer era mantenir la voluntat (que no és poc) i llançar-se contra l'enemic amb decisió. No foren herois sinó homes que van prendre un camí alternatiu, potser heroic, sí, però eren homes corrents, al capdavall, que disparaven sense remordiments quan es veien acorralats, que robaven quan els era necessari i que intentaven ser generosos amb els qui els ajudaven. Amb tot, van ser més estrangers a Espanya que a França, tot i haver nascut a aquesta banda de la frontera i haver lluitat a la Guerra Civil.

Foren salvadors o criminals? El primer adjectiu s'adiu més a la consideració que se'n té en el nostre temps, i la de criminal és potser més la que feien servir els perseguïdors contemporanis. De tota manera, com és obvi, tot depèn de la ideologia del qui s'hi pari a pensar. El que és clar és que els maquis no haurien pogut sobreviure ni un any sencer, sense gaudir de cert suport popular, però tampoc se'ls pot penjar la medalla de representants armats del poble sotmès perquè no reberen, ni de bon tros, el vist-i-plau del gruix de la població. El règim intentà desqualificar-los com a bandits, però Sánchez Agustí ens indica que això era freqüent entre molts governs de l'època i del llarg de la història, que es trobaven amb revoltes de guerrillers dins les seves fronteres. Per posar alguns exemples, Napoleó qualificà de *bandolers* els guerrillers espanyols, com féu Hitler amb els patriotes soviètics o Mussolini amb els *partigiani*, i, per suposat, Pétain amb els *maquisards*. És normal que els qui els perseguïen els intentessin silenciar però no ho és tant que, un cop caiguts aquests dirigents,

amb la democràcia instal·lada, no s'hagi fet més memòria de la seva lluita i les seves raons i de qui van ser en realitat.

Són de dir que la majoria deutors veuen els maquis amb simpatia, inclús alguns amb fascinació però tots intenten, amb més o menys fortuna aportar un punt de vista objectiu. Per damunt de tot, la voluntat de l'investigador que pren la tasca de descriure sobre els maquis és la d'intentar desfer els tòpics que assolen aquest fenomen però sobretot, divulgar la seva història, recuperar la seva memòria i demanar respecte.

Per acabar, la pregunta que s'imposa és la següent: tenia sentit la lluita dels maquis? Hi ha qui pensarà que, lliurar-se a la incomoditat de la muntanya renunciant a la vida dins la societat, tot plegat, per defensar una causa perduda és una estupidesa. Sánchez Agustí dona un apunt interessant en aquests sentit: els maquis, escollint el camí de la dissidència van poder gaudir de la llibertat més absoluta i de la bellesa dels paisatges, però no es pot guanyar la guerra conquerint només la botànica i la geologia. La comparació amb el cas cubà, resulta reveladora. Castro va fer una gran feina a Sierra Madre però quan a arribar a la capital els comunistes ja dirigien fins i tot el trànsit. Per guanyar la guerra cal guanyar-se la gent.

Certament, els maquis van escollir el camí difícil. En un moment donat, assumiren que la mort els podia sorprendre en qualsevol moment, eren conscients del perill que corrien, però van pensar que no podien continuar vivint en aquella societat injusta, dins de aquell règim impositor. Encara que els danys causats al franquisme fossin imperceptibles, si més no, els maquis van aconseguir mantenir viva la flama simbòlica d'una lluita que no havia acabat. S'havia perdut la guerra, certament, i amb aquest fet molts havien mort, però els ideals pels quals havien lluitat seguien ben vius.

Avui en queden molt pocs que puguin explicar les seves peripècies, però queden els records dels seus fets i el que és més important, la ferma lluita per tal de no oblidar-los.

5 - Bibliografia

AGUADO, F.; *El maquis en España. Su historia*. Editorial San Martin. 1975, Madrid.

CLARA, Josep; *Els maquis*. Diputació de Girona. Caixa de Girona. 1992, Girona.

- *Ramon Vila, Caracremada. El darrer maqui català*. Ed. Rafael Dalmau. 2002, Barcelona.
- *Marcel·lí Massana, l'home més buscat*. Ed. Rafael Dalmau. 2005, Barcelona.

COSSIAS, Tomás; *La lucha contra el maquis en España*. Editorial Nacional. 1956, Madrid

DOMINGO, Alfonso; *El maquis. El canto del búho*. Oberon. Grupo Anaya. Col·lecció *Testimonios de la guerra civil*. 2002, Madrid.

E. FERNÁNDEZ, Alberto; *La España de los maquis*. Ed. Era. Col·lecció *Ancho mundo*. 1971, Mèxic.

MARÍN, Dolors; *Clandestinos. El maquis contra el franquismo (1934-1975)*. Plaza & Janés Editors. 2002, Barcelona.

MORENO, Francisco; *La resistencia armada contra Franco. Tragedia del maquis y la guerrilla*. Ed. Planeta De Agostini amb Editorial Crítica. Col·lecció: *Biblioteca guerra civil*. 2006, Barcelona.

MORENO, Juan Bernardo; *Bibliografia de guerrilla: publicaciones sobre el fenómeno del maquis antifranquista*. Ed. Tiempo de cerezas. 2012, Toledo.

REGUANT, Josep Ma.; *Marcel·lí Massana: terrorisme o resistència?*. Ed. Rourich. Contrapunt. *Assaig*. 1991, Sant Cugat del Vallès.

RODRÍGUEZ, Esther; *Els maquis*. Cossetània Edicions. Col·lecció *En guàrdia!*. 2005, Valls.

SÁNCHEZ AGUSTÍ, Ferran; *Maquis a Catalunya. De la invasió de la vall d'Aran a la mort del Caracremada*. Pagès Editors. Col·lecció Guimet. 1999, Lleida.

- *El maquis anarquista: de Toulouse a Barcelona passant pers Pirineus*. Ed. Milenio. 2006, Lleida.
- *Maquis en el Alto Aragón: la guerrilla en los Pirineos centrales: 1944-45*. Ed. Milenio. 2011, Lleida.

- Espías, contrabando, maquis y evasión: la Segunda Guerra Mundial en los Pirineos+. Ed. Milenio. 2003, Lleida.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; Maquis: el puño que golpeó al franquismo. La agrupación guerrillera de Levante y Aragón.+ Ed. Flor del viento. 2003, Barcelona.

SERRANO, Secundino; Maquis. Historia de la guerrilla antifranquista+. Editorial: Temas de hoy. Colección Historia+. 2001, Madrid.

TÉLLEZ, Antonio; Sabaté+; Plaza & Janés Editors. 1978, Esplugues de Llobregat.